

## Monzun

Jedním z typických rysů jihovýchodní Asie je, že z větší části zasahuje do tropické zóny a rovníkové oblasti planety, kde jsou díky oceánu nejintenzivnější dešťové srážky. Rovník prochází výhradně Indonésií: ostrovy Sumatra, Borneo/Kalimantan, Sulawesi, severní částí Moluk a dotýká se severních ostrovů indonéské Nové Guineje. Kvůli monzunu, cirkulaci atmosféry a směru mořských proudů je v jihovýchodní Asii největší výskyt tajfunů na zeměkouli – asi 28 ročně, zatímco v jiných částech světa v Indickém a Atlantickém oceánu jich je třikrát méně (Demek et al. 1976: 80).

Monzunové proudění vzduchu protikladnými směry v zimě a v létě ovlivňuje nejen výskyt dešťových srážek, ale i historickou námořní dopravu v Jihočínském moři a podél Vietnamu. Zimní proudění vzduchu ze severu z nitra asijského kontinentu přináší na jih nejen suchý a „těžký“ vzduch z chladného vnitrozemí, ale usnadňuje i dopravu podél pobřeží ze severu na jih (viz mapy monzunových proudů – Sterling et al. 2006: 8). Naopak letní monzunové proudění z jihu přenáší nad kontinent (kde v Centrální Asii vzniká podtlak stoupáním vzduchu nad rozehřátou souší) vzduch bohatý na vlhkost z oceánu, kdy kromě období dešťů nastává příznivý čas pro mořeplavbu z jihu na sever.

Zvláštní tvar Vietnamu se projevuje i proměnami vlivu dopadů monzunového proudění. Přesun mas polárního vzduchu působí v severním Vietnamu ostré zimy, které ztrácí svou sílu kolem 16. až 18. rovnoběžky, kudy prochází přirozený předěl mezi severním a jižním Vietnamem. Předěl je zjevný tím, že přibližně od úrovně Đà Nẵngu směrem na jih se na východním pobřeží nedostavuje zimní počasí a teplota neklesá pod 20 stupňů. V jižní části Vietnamu se chladné teploty vyskytují jen v nejvyšších polohách vrchovin (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 54-55).

## Povrch

Povrch Vietnamu tvoří ze tří čtvrtin hory a nízké vrchoviny vybíhající z Indočínského poloostrova a jižní Číny. Stejně proporce platí pro Zadní Indii nebo Indočínský poloostrov jako celek, kde jsou Barma (Myanmar) a Laos výrazně hornaté, naopak v případě Thajska a Kambodže převládá území s nadmořskou výškou do 500 metrů. Podobně jako Vietnam mají i Laos, Thajsko a Barma převažující severojižní orientaci, kdy ze severu na jih vedou pásy hor a údolí velkých řek stékajících z Tibetské náhorní plošiny (Iravádí, Salwin, Mekong), ze severovýchodní Indie (Brahmaputra) a z jižní Číny (Rudá řeka). Nejvýraznější přírodní hranice má Laos, který na východě od Vietnamu odděluje Annamské pohoří a na západě tvoří naopak velkou část hranice Laosu s Barmou a Thajskem řeka Mekong (Sisouphanthong & Taillard 2000: 17).

Výskyt vysokých hor a rozloha území s vyšší nadmořskou výškou je jeden z rozdílů mezi pevninskou a ostrovní částí jihovýchodní Asie. Horské oblasti s nadmořskou výškou nad 2500 metrů se prakticky nedají hospodářsky využít: zatímco v případě kontinentální jihovýchodní Asie pokrývají plochu 376 tisíc km<sup>2</sup>, v ostrovní části jihovýchodní Asie jen necelých 39 tisíc km<sup>2</sup> (Owens & Slaymaker 2013: 7). Také plocha velehor s nadmořskou výškou nad 4500 metrů je v ostrovní části zanedbatelná: pouhých 22 km<sup>2</sup> – vrchol Puncak Jaya na Nové Guineji v Indonésii s výškou 4884 metrů nad mořem. Naopak v kontinentální části jihovýchodní Asie pokrývají nejsevernější oblasti velehor plochu 170 tisíc km<sup>2</sup> – jde o výspu Himalájí s pohořím Henguan hlavně na severovýchodě Barmy ve státě Kačín s vrcholy Hkakabo Razi a Gamlang Razi s nadmořskou výškou nad 5800 metrů.

V ostrovní části jihovýchodní Asie se hory soustředí nejvíce v pásu, který vytváří lem celé kry zemské kůry jihovýchodní Asie – jde současně o pás s aktivní sopečnou činností, protože na styku ker zemské kůry na povrch uniká magma a dochází k častému zemětřesení. Celý seismicky aktivní pás hor a sopek se táhne od severozápadu z centrální Barmy na jih přes Andamanské a Nikobarské ostrovy, dále vede jihovýchodním obloukem přes indonéské ostrovy Sumatra, Jáva, Malé Sundy a dále již na sever přes Filipíny na Taiwan. Lem sousední zemské kůry pak pokračuje východním obloukem dále na sever k ostrovům Japonska a ke Korejskému poloostrovu (Weightman 2011: 29).

Podle nadmořské výšky lze Vietnam dělit na 3 hospodářské zóny. ● Nejméně významné jsou malíčké nepřístupné a vyloženě horské oblasti kolem několika vrcholů v nadmořské výšce nad 2600 metrů na severozápadě země. ● Co do objemu zemědělské produkce jsou naopak nejvýznamnější nížiny s pěstováním rýže na zavodněných polích, kde je i nejhustší koncentrace vietnamského osídlení. Jde o území s nadmořskou výškou do 600 metrů, které tvoří ve Vietnamu nejen delty Mekongu a Rudé řeky, ale také asi 30 km široký pás nížin podél celého východního pobřeží Vietnamu. Nízkou a zemědělsky vhodnou polohu má i západ jižní části severo-středního Vietnamu. ● Mírně vyšší a vyšší oblasti mezi 600 a 2600 metry nad mořem se subtropickým klimatem nejsou ve Vietnamu příliš rozsáhlé. Jde o hory na severu, Annamské pohoří (viet. Trường Sơn) podél západní hranice severní části a Centrální vysočiny ve středo-j jižním Vietnamu. Tyto oblasti sice nejsou ekonomicky příliš významné, přesto ale zajišťují důležitou hospodářskou diverzitu plodin pěstovaných nasucho a hlavně zde se soustřeďuje lesní hospodářství (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 54-55). Platí to i pro vyšší polohy Barmy /Myanmaru, odkud dřevo vykupuje Čína v nadměrné míře, která jako na mnoha jiných místech jihovýchodní Asie nevratně poškozují původní biotopy. V severní Barmě je těžba dřeva jednoznačně nejvíce devastující sektor hospodářství (Tint 2007: 271-272, 276, 286-287). Podobně v Malajsii jsou přirozené ekosystémy původních lesů nevratně nahrazovány plantážemi olejových palm a gumovníků (Bunnell 2004: 136-137), jejichž masivní pěstování bylo zahájeno v koloniálním období a souviselo s celosvětovým nárůstem automobilismu na začátku 20. století, kdy byly potřeba součástky z gumy.

V severním Vietnamu mají jednotlivé horské pásy (mezi údolními řek) a hlavně Annamské pohoří důležitou roli, protože zachytávají a stahují srážky a vlhkost i z převážně suchého zimního monzunu. Na řadě míst podél severní hranice s Čínou a dále v celém zešíkmeném pásu Vietnamu od severozápadu směrem na jihovýchod (tj. od jižních částí provincie Nghê An po Đà Nẵng) se díky přitahování atmosférické vlhkosti téměř neobjevuje suché období, respektive perioda bez výskytu srážek je v délce 0-1 měsíc. Do ostatních částí Vietnamu naopak v zimě směřuje již vysušený vzduch. Obecně lze říci, že v severním Vietnamu se s výjimkou nejj jižnějších částí (= od provincie Nghê An směrem na sever) dostavuje suché období v délce mezi 2 a 3 měsíci, zato v jižním Vietnamu trvá suché období více než 4 měsíce (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 54-55). Svě specifikum má i střední Vietnam: v průběhu vlhkého období je nejvíce zasažen dopadem tajfunů, náhlých povodní a největších ztrát a životech (Goodman 2015: 36).

### **Soustředění obyvatelstva v nížinách, v deltách, podél řek a mořského pobřeží**

**Vietnam:**

Ve Vietnamu jsou nížiny v principu v deltách Rudé řeky a Mekongu, dále pak podél pobřeží. Hustotu zalidnění ve Vietnamu určují vedle blízkosti mořského pobřeží hlavně nížiny protkané říčními kanály vhodné pro pěstování rýže. Dvě hlavní populační centra proto tvoří delty Rudé řeky a Mekongu; třetí více osídlená zóna je pak ve středním Vietnamu okolo míst, kde řeky ústí do moře. Platí, že v průměru má větší hustotu osídlení Delta Rudé řeky (1066 obyvatel na km<sup>2</sup>) oproti Deltě Mekongu (634 obyvatel na km<sup>2</sup>), ale naopak samotný Saigon (1879 obyvatel na km<sup>2</sup>) je hustěji zalidněný než Hanoj (1427 obyvatel na km<sup>2</sup>). Rozdíly ale nejsou již nijak prominentní, pokud se bere v potaz hustota obyvatel poměřovaná plochou zemědělsky využívané půdy. V tomto případě „populační tlak na plochu“ v deltách (909 obyvatel na km<sup>2</sup> v oblasti Rudé řeky a 622 obyvatel na km<sup>2</sup> v Mekongu) není dramaticky vyšší než horských oblastech. V samotných městských centrech dosahuje hustota zalidnění 1778 obyvatel na km<sup>2</sup> v Hanoji a až 4869 obyvatel na km<sup>2</sup> v Saigonu (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 58-59).

Největší hustota zalidnění v deltách a příbřežních provinciích s řekami v principu odpovídá výskytu a „koncentraci“ dominantního etnika Việt / Kinh. Koncem 80. let byla v jižním Vietnamu jediná provincie, kde měli Việtové zastoupení méně než 50 %: Gia Lai – Kon Tum. V severním Vietnamu byly dvě větší etnické oblasti, kde Việtové nedosahovali 20 %: obě nejzápadnější provincie na severu Vietnamu = Lai Châu + Sơn La; na severovýchodním pohraničí s Čínou byl stejný poměr u provincií Cao Bằng + Lạng Sơn. Zónu mezi těmito dvěma oblastmi zaujímá čtveřice provincií Lào Cai + Yên Bái + Hà Giang + Tuyên Quang, která měla v součtu rovněž méně než 50 % obyvatel z etnika Việt. (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 62-63)

Provincie se zemědělsky nejvíce využívanou půdou (i 80 %) se nachází v deltách Rudé řeky a Mekongu, kde je reverzně nejméně lesů. Naopak v nejzalesněnějších oblastech hlavně v severozápadní polovině celého bývalého Jižního Vietnamu (bez příbřežních provincií Quảng Ngãi, Bình Định a Phú Yên) je nad 60 % plochy pokryto lesy. Třetinu až polovinu plochy území pokrývá les v horských provinciích na severním pohraničí s Čínou a v zúžené jižní polovině severního Vietnamu. Nejméně lesů mají provincie v deltách obou velkých řek a již zmíněná provincie Phú Yên. Možnosti extenze zemědělsky užívané půdy nabízí ještě Centrální vrchovina, na druhé straně zbývající lesy, které zde odolaly všem deforestačním procesům (války, těžba, defolianty), nabízí do budoucna větší hodnotu při jejich zachování (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 64-65).

Distribuce obyvatelstva ve Vietnamu je procentuálně nerovnoměrná. Na konci 80. let žilo 27,1 % obyvatel na 8 % území v deltě Rudé řeky a v několika provinciích, které obklopují Hanoj. Dalších 34,7 % obyvatel žilo na 19,1 % území v deltě řeky Mekong; tj. na 27% území se soustředilo téměř 62 % obyvatel. Ve srovnání s tím v horských oblastech severního Vietnamu, které tvoří 43,5 % území, žilo jen 14,2 % obyvatel země. Nejméně lidnaté části Vietnamu tvoří hory na severu (70 osob na km<sup>2</sup>) a Centrální vysočina (45 osob na km<sup>2</sup>). Po sjednocení země v roce 1975 proto byla postupně zavedena politika, která měla rozdíly vyrovnat (Vũ Tụ Lập & Taillard 1993: 40-41). Zpětně však lze konstatovat, že poskytnutá svoboda stěhování za prací a ekonomickými aktivitami tuto politiku efektivně rušila a dnes naopak pokračuje urbanizace a další stěhování obyvatelstva, kde je dostupná práce a především kvalitnější vzdělání.

### **Jihovýchodní Asie obecně:**

Tytéž principy jako ve Vietnamu platí i v ostatních zemích jihovýchodní Asie. Z mapy (Weightman 2011: 62) je zjevné, že kromě delt Rudé řeky a Mekongu ve Vietnamu jsou další nejvýznamnější populační centra kontinentální jihovýchodní Asie podél řeky Irvádí v Barmě

a v deltě řeky Chao Praya (též Menam) ústící do Thajského zálivu s hlavním městem Thajska: Bangkokem.

Jiné principy zalidnění platí navíc v ostrovní části jihovýchodní Asie, kde je nejosídlenější pobřežní zóna kvůli snazší dopravě a přístupnosti. Za současného stavu hladiny světového oceánu je poměrně vysoký počet malých ostrovů zcela nevhodných k lidskému osídlení. Indonésie tak má kromě více než třinácti tisíc obývaných ostrovů dalších šest tisíc neobývaných ostrůvků (celkem tedy asi 19 tisíc; Forbes 2014: 2-8). Nejmenší ostrůvky a souš bude postupně pohlcovat rostoucí hladina světového oceánu, kdy současně rostoucí teplota vody poškozuje korálový útes. Ostrovy Sumatra a Borneo mají na velké pobřeží záplavové nížiny s mokřady – hlavním populačním centrem je proto Jáva.

Kromě povrchu, tj. nížin, blízkosti řek či mořského pobřeží ovlivňují lidské osídlení jihovýchodní Asie i klimatické změny související s jevem *El Niño*, tj. narůstající extrémní počasí a teplotní změny, kdy ničivé deště s povodněmi střídají vleklá suchá vedra a zejména ničivé požáry v Indonésii (King 1996: 167).

### Literatura:

- Bunnell, Tim. 2004. *Malaysia, Modernity and the Multimedia Super Corridor. A critical geography of intelligent landscapes*. London – New York.
- Demek, Jaromír et al. 1976. *Úvod do obecné fyzické geografie*. Praha: Academia.
- Forbes, Vivian Louis. 2014. *Indonesia's Delimited Maritime Boundaries*. Berlin – Heidelberg: Springer.
- Goodman, Jim. 2015. *Delta to Delta: The Vietnamese move South*. Hà Nội: Thế giới publishers.
- King, Victor T. 1996. Environmental change in Malaysian Borneo. Fire, drought and rain. In: *Environmental Change in South-East Asia. People, Politics and Sustainable Development*. Edited by Michael J. G. Parnwell and Raymond L. Bryant. London – New York: Routledge. 165-189.
- Owens, Philip N. & Slaymaker, Olav. 2013. An Introduction to Mountain Geomorphology. In: *Mountain Geomorphology*. Eds. Owens, Philip N. & Slaymaker, Olav. London – New York: Routledge, 3-29.
- Sisouphanthong, Bounthavy & Taillard, Christian. 2000. *Atlas of Laos. The Spatial Structures of Economic and Social Development of the Lao People's Democratic Republic*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Sterling, Eleanor Jane. et al. 2006. *Vietnam: A Natural History*. New Haven – London: Yale University Press.
- Tint, Lwin Thuang. 2007. Identifying conservation issues in Kachin State. In: *Myanmar the state, community and the environment*. Eds. Monique Skidmore and Trevor Wilson. Canberra: The Australian National University, 271-289.
- Vũ Tự Lập & Taillard, Christian. 1993. *Atlas du Viêt-Nam / Atlas Viêt Nam / An Atlas of Vietnam*. Montpellier – Paris: RECLUS – La Documentation Française.
- Weightman, Barbara A. 2011. *Dragons and Tigers. A Geography of South, East and Southeast Asia. Third Edition*. Hoboken: John Wiley and Sons.